

دوفصلنامه تاریخ علوم و فناوری دوره اسلامی
سال نهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹
شماره پیاپی: ۱۸

صاحب امتیاز: مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب
مدیر مسئول: اکبر ایرانی
سر دبیر: محمد باقری
مدیر داخلی: زینب کریمیان
ویراستار: پویان رضوانی
اجرای جلد: محمود خانی

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

همکاران علمی

حسن امینی * حمید بهلول * پویان رضوانی * فاطمه سوادی * حنیف قلندری * یونس کرامتی * امیرمحمد گمینی
شمامه محمدی فر * راضیه سادات موسوی * یونس مهدوی * سجاد نیکفهم خوبروان

مشاوران علمی

پرویز اذکائی * یوسف ثبوتی * توفیق حیدرزاده
محمدابراهیم ذاکر * حسن طارمی * حمیدرضا گیاهی یزدی
مهدی محقق * حسین معصومی همدانی * محمدجواد ناطق * سیدحسین نصر
علی بابایف (جمهوری آذربایجان) * جان لنارت برگرن (کانادا) * گلن وان بروملن (کانادا) * احمد جبار (فرانسه)
سرگی دمیدوف (روسیه) * رشدی راشد (فرانسه) * جمیل رجب (کانادا) * سری رامولا سارما (آلمان)
ژاک سزبانو (سوئیس) * جورج صلیبا (امریکا) * حکیم سید ظل الرحمان (هند) * رادا چاران گوپتا (هند)
مصطفی موالدی (سوریه) * یان پیتر هوشندایک (هلند) * میچیو یانو (ژاپن)

تصویر پشت جلد: نقش کاشیکاری در آرامگاه سیده نفیسه در قاهره (بنگرید به مقاله نقوش هندسی هنر اسلامی در
همین شماره میراث علمی)

نشانی مجله: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه چهارم، شماره ۱۶
کد پستی: ۹۳۵۱۹-۱۳۱۵۶ تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲ دوزنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
miraselmi@mirasmaktoob.ir / miraselmi90@gmail.com

بها: ۶۰۰۰۰۰ تومان

فهرست

۱ | سرسخن

مقاله

- ۳ نقوش هندسی هنر اسلامی
اریک پروگ، ترجمه نرگس عصارزادگان
- ۱۳ دیوفانتوس، کرجی و معادلات درجه دوم
جفری ا. اوکس، ترجمه محمدمهدی کاوه‌پزیدی
- ۴۲ ساعت‌های آفتابی در تونس و دیگر کشورهای قلمرو تمدن اسلامی
فتحی جری، ترجمه مهسا راقب
- ۵۴ نکاتی پیرامون تصحیح نسخه‌های خطی نجوم دوره اسلامی
احمد دلال، ترجمه پویان رضوانی
- ۶۵ دو متن کهن فارسی درباره زمان‌سنجی با سایه و تعیین اوقات نماز
پویان رضوانی، ترجمه نسرین حکمی
- ۸۳ زیج خوارزمی
بنو وان دالن، ترجمه محمد باقری
- ۹۸ پژوهشکده تاریخ علم دانشگاه تهران
حنیف قلندری

معرفی کتاب

- ۱۲۷ *بازنامه ناصری*
شمامه محمدی‌فر

نسخه‌های خطی

- ۱۳۱ نسخه تازه یاب *شمس‌الحساب الفخری*
و انتقال از *المهرشد فی الحساب*
علی صفری آق‌قلعه

یادنامه‌ها

- ۱۳۸ والتر هینتس: بنیان‌گذار ایران‌شناسی نوین در آلمان
انوشه هادزاد
- ۱۵۵ بانوی خورشید
نفیسه نعیمی‌پور
- ۱۵۸ درگذشت ریچارد لورچ تاریخ‌نگار دوره اسلامی
بنو وان دالن، منسو فولکرکس و محمد باقری

رسائل

- ۱۶۱ رساله حساب آتانیای شیرازی
سهاک کوکیان، ترجمه حسن امینی
- ۱۷۲ دو رساله کهن درباره قطب‌ها
پترا گ. اشمیدل، ترجمه نرگس عصارزادگان

سرخن

تاریخ علوم دوره اسلامی موضوعی میان‌رشته‌ای است که پژوهشگر این حوزه باید علاوه بر فارسی، عربی و احیاناً ترکی، یک زبان اروپایی را خوب بداند و با چند زبان اروپایی و احیاناً روسی آشنایی داشته باشد. چون پژوهشگران غربی و روس در این حوزه پژوهش‌های سامان‌مند داشته‌اند، مطالعه آثار آنان علاوه بر بهره‌گیری از محتوای آنها، الگوهای مناسبی برای روش تحقیق در اختیار پژوهشگر ایرانی می‌گذارد.

خوشبختانه در چند دهه اخیر گام‌های امیدبخشی در این حوزه در ایران برداشته شده است. اکنون چندین مؤسسه در ایران، پژوهش و نشر در حوزه تاریخ علم را جزو کارهایشان قرار داده‌اند. مهم‌ترین اقدام در این زمینه تأسیس پژوهشکده تاریخ علم دانشگاه تهران بود که از حدود ۲۵ سال پیش شروع به کار کرد و از حدود ۱۵ سال پیش به طور منظم به تربیت پژوهشگران تاریخ علم پرداخت. نگاهی به فهرست پایان‌نامه‌های دفاع‌شده در پژوهشکده تاریخ علم و همچنین فهرست مقاله‌های منتشرشده در نشریه تاریخ علم که از دستاوردهای مهم پژوهشکده است (بنگرید به مقاله «پژوهشکده تاریخ علم دانشگاه تهران» در همین شماره میراث علمی) بیانگر اهمیت کیفی و کمی فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی این نهاد علمی است. به جرأت می‌توان گفت که این ترکیب و این توان علمی در ایران قابل تکرار نیست. در سطح بین‌المللی هم دستاوردهای آن توجه و تحسین برانگیخته است. خوشبختانه از سال آینده دوره دکتری تاریخ علم در پژوهشکده آغاز می‌شود. حمایت همه‌جانبه از پژوهشکده، هم به خاطر بازتاب داخلی و خارجی دستاوردهایش و هم به خاطر اهمیت علمی و فرهنگی آن، وظیفه مبرم مسئولانی است که خواهان پیشرفت کشور، حفظ سرمایه‌های معنوی و تقویت حس هویت جوانان ایرانی‌اند.

در سال‌های اخیر و با ضرورت‌های ناشی از بیماری کرونا، استفاده از امکانات دنیای

مجازی به قلمرو تاریخ علم هم راه یافت و به ابزار کارآمدی در آموزش و پژوهش این حوزه تبدیل شد.

اکنون با توجه به مجموعه‌های بسیار غنی نسخ خطی در کتابخانه‌های تهران، مشهد، قم، یزد و دیگر شهرهای ایران و همچنین به خاطر پیشینه علمی درخشان ایران به عنوان یکی از چند تمدن باستانی جهان، این توانایی بالقوه فراهم است که ایران به یکی از قطب‌های مهم پژوهش تاریخ علم، به‌ویژه تاریخ علم در تمدن اسلامی بدل شود.

با تقویت همکاری و هماهنگی بین مراکز فعال تاریخ علم در ایران و با فراهم آوردن ملزومات اداری و پیوندهای بین‌المللی می‌توانیم از کشورهای مختلف به‌ویژه کشورهای فارسی‌زبان و کشورهای قلمرو تمدن اسلامی و حتی کشورهای غربی دانشجو بپذیریم. همچنین با استفاده از امکانات دنیای مجازی می‌توانیم از استادان و پژوهشگران این رشته برای تدریس و تحقیق دعوت کنیم. پیگیری این امر می‌تواند به ارتقای جایگاه علمی ایران در پهنه بین‌المللی کمک کند.

***

سازمان یونسکو سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ میلادی را هزارهٔ ابوریحان بیرونی اعلام کرده است. جا دارد که برای بهره‌گیری مناسب از این فرصت، هماهنگی‌های لازم با کشورهای منطقه به‌خصوص تاجیکستان، ازبکستان، پاکستان، هند و افغانستان صورت بگیرد. در سطح ملی هم می‌توان از این فرصت برای آشناتر کردن دانش‌آموزان، دانشجویان، معلمان، استادان و سایر علاقه‌مندان به میراث علمی ایران در تمدن اسلامی بهره جست.

محمد باقری